

УДК 811.581.11

ББК 81.40/79

ВИГУК ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

КАЛАШНИК Л.С.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Стаття присвячена вивченню актуального питання сучасної граматики китайської мови – характеристикі функцій вигуків із позицій лінгвокультурології. Зокрема з'ясовано, що особливістю цього феномена є часткове ототожнення вигуків із оноματοпоетичними словами. Виявлено, що лінгвокультурологічна функція вигуків сучасної китайської мови дає змогу визначити варіант місцевої вимови, який є рідним для мовця.

Ключові слова: вигук, сучасна китайська мова, функція, оноματοпоетичне слово, лінгвокультурологія.

The article deals with the study of actual problems of modern grammar of the Chinese language – the characteristic features of exclamations from linguistic and cultural studies point of view. The feature of this phenomenon is the partial identification of exclamations with onomatopoeical words. The linguistic and cultural functions of exclamations of modern Chinese language allow one to define the local pronunciation, which is native to the speaker.

Key words: exclamation, Chinese, function, onomatopoeical word, linguistic and cultural studies.

Когнітивна природа взаємозв'язку процесів, що відбуваються в людській свідомості, і процесів, що детермінують утворення мовних одиниць різних лексико-граматичних класів і їхнє розуміння, зумовлює загальну орієнтацію сучасної лінгвістики на поглиблене вивчення лінгвокультурологічних аспектів мовних явищ, серед яких вигукі посідають окреме місце [2], адже цей розряд слів має своєрідне значення, відбиває дійсність нерозчленовано, не відокремлюючи емоційне від раціонального. Така феноменальність вигуків зумовлює їхнє особливе місце в системі частин мови, статус яких, їхній склад, ознаки та функціонування в мовленні ще остаточно не визначені. Між тим саме системний підхід до вивчення вигуків дозволяє повніше описати їхні семантичні та функціональні властивості, встановити зв'язки між елементами мовної системи та об'єктивною дійсністю, виявити умови їх реалізації. Це також дає змогу виявити участь вигуків у процесі мовлення, проаналізувати, як ці своєрідні одиниці мови використовуються мовцем та адресатом, як вони взаємодіють у процесі комунікації, у різних ситуаціях спілкування.

Актуальність статті продиктована необхідністю системних досліджень тих класів слів сучасної китайської мови, які відіграють значну роль у вираженні індивідуального, суб'єктивного ставлення мовця до ситуації, до об'єктивного світу, у вираженні почуттів та волевиявлень мовця, до яких, насамперед, належать вигукі. Заявлений лінгвокультурологічний підхід до аналізу вигуків сприятиме розкриттю їх національно-культурної специфіки та унікальної ролі у комунікації.

Метою статті є розгляд феномена вигуку як особливого лексико-граматичного розряду слів сучасної китайської мови крізь призму лінгвокультурології.

Завдання:

– проаналізувати дискусійні питання, пов'язані з природою вигуків та їхнім статусом у граматичній системі сучасної теорії мови;

– визначити підходи щодо тлумачення вигуку в сучасній китайській лінгвістиці;

– виявити національно-культурні особливості емоційно-позитивних та емоційно-негативних вигуків китайської мови.

[Вигук – це частина мови, що включає незмінні слова, а також словосполучення, зазвичай, морфологічно нероздільні і такі, що виступають у мові як односкладові речення і слугують для вираження почуттів (радість, здивування, обурення, роздратування, злість, біль, відраза, подив та ін.), відчуттів, душевних станів та інших реакцій, не називаючи їх. Вигуки тісно пов'язані зі звуконаслідуванням (навмисним відтворенням звуків, які супроводжують дії людини, тварин чи предметів) і є словами-сигналами, що використовуються для вираження вимоги, бажання, спонукання до дії, а також для швидкого реагування людини на різні події дійсності. Часом ці утворення є заміниками відомих висловів і цілих речень [2, с. 156–158].

Вигуки не є ані самостійною, ані службовою частиною мови, і тому їм (і це відрізняє їх від службових частин мови) не властива єдина функція у реченні. Проте час від часу вигуки вживаються у значенні інших частин мови, виражаючи конкретне лексичне значення: “Ай да мед!”, “Ось пролунало 'ау' далеко”. На місці самостійного слова вигук набуває конкретного значення і виконує синтаксичну роль того слова, яке замінює. Утім, функція члена речення для вигуків є вторинною і спостерігається там, де вигук експресивно заміщує собою ту або іншу повнозначну словоформу [2, с. 102].

У лінгвістиці вигуки на відміну від спонтанних вигуків є конвенціональними засобами, тобто такими, які людина має знати заздалегідь, якщо хоче ними користуватися. Тим не менш вигуки все-таки перебувають на периферії власне мовних знаків. Наприклад, як жодні з мовних знаків вигуки тісно пов'язані з жестами. Так, російський вигук “На!” має смисл лише тоді, коли супроводжується жестом, а в деяких мовах Західної Африки є вигук, що вимовляється одночасно з вітальним обіймами. Жести й міміка часто невіддільні від вигуків. Так, важко зітхаючи, люди говорять “ух, ну от [...] що я наробив?”, тим самим надаючи більшого значення при вираженні певного почуття. І часом без підтримки жестів або міміки за однією інтонацією голосу дуже складно зрозуміти сказане: чи було це “послання” (образа чи гнів) або просто жартівлива приказка (дружнє вітання) [4].

Для вираження подібних емоцій народи світу, що розмовляють різними мовами, використовують майже тотожні вигуки. І, навпаки, вигуки в мовах, що належать до однієї групи, можуть істотно різнитися. Яке ж походження вигуків? Сягають вони прамови і видозмінюються в діахронічному аспекті за тими ж законами, що й інші елементи мови, або ж вони живуть своїм самостійним життям? – Це питання і донині є відкритим серед лінгвістів.

Термін “вигук” уперше з'явився 1619 року у “Граматиці” Мелетія Смотрицького у формі *междуметіє* (буквальний переклад з лат. *interjectio*, в якому *inter* – “між”, а *jectio* – “мимовільне висловлювання”) [2; 43].

Вивченню вигуків приділяли увагу чимало відомих лінгвісти, різноманіття поглядів яких, висловлених у різні часи може бути зведене до наступного:

1. Вигук – це різнорідний за складом синтаксичний клас, що перебуває поза поділом слів за частинами мови.
2. Вигуки входять до системи частин мови, але стоять у ній ізольовано.
3. Вигуки входять до службових частин мови, а всередині останнього – до розряду часток мови поряд із прийменниками та сполучниками.

Окрему дискусію викликають дієслівні вигуки, яка точилася і триває дотепер навколо їх розгляду 1) як усечених дієслівних форм (Ф.І. Буслаєв), 2) дієслівних часток (І.І. Срезневський, В.О. Богородицький) або 3) форм ультрамиттевого виду російського дієслова (О.М. Пешковський). Деякі вчені заперечують зв'язок цих форм із вигуками, інші – обстоюють вигуківу приналежність до так званих дієслівних вигуків (В.В. Виноградов, О.І. Германович й ін.) [2, с. 49] Також спірним питанням залишається питання про приналежність до вигуків звуконаслідувальних

слів. Деякі науковці дотримуються думки, що ця група слів стоїть поза частинами мови, бо вони лише передають звуки живої та неживої природи: “няв-няв”, “кар-кар”, “ту-ту” тощо [4].

Якщо говорити про вигуки в китайській мові, то спершу варто зробити короткий екскурс до витоків китайської науки про мову загалом, які сягають кінця I тисячоліття до н.е., та про граматичні класи слів у китайських граматиках зокрема. Протягом багатьох століть основним об'єктом дослідження у китайській науці про мову був ієрогліф, тому аж до XX століття увагу учених було зосереджено на вивченні накреслення, читання і тлумачення ієрогліфів. Китайська граматика – дуже молода наука, яка склалася лише у XX столітті.

“Ма ши веньтун” Ма Цзяньчжуна – перша граматика китайської мови, яка вийшла у світ 1898 року. Але предметом її опису стала не сучасна китайська мова, а давньокитайська – веньянь. Засновник китайської граматики виділив такі частини мови: іменник, займенник, дієслово, прикметник, прислівник, прийменник, сполучник, частку і вигук.

У 1924 році вийшло перше видання граматики сучасної китайської мови Лі Цзіньсі. Значно пізніше вона була перевидана в Пекіні у 1957 році під назвою “Сіньчжу гоюй юйфа” (Нова граматика національної мови). Спираючись у морфології на синтаксичний (позиційно-функціональний) критерій, Лі Цзіньсі представив у своїй граматиці таку класифікацію частин мови:

- імена: іменники й займенники;
- дієслова: власне дієслова та співдієслова – частини мови, здатні виступати в ролі присудка (наприклад, прикметники, що опинилися в цій ролі);
- розмежувальні слова: прикметники і прислівники;
- відносні слова: прийменники та сполучники;
- ситуативні слова: частки і вигуки [6; 8; 9; 10].

Починаючи з 40х рр.. XX ст. у китайській граматичній науці став домінувати морфологічний підхід, принципи якого були сформульовані радянським ученим О.О. Шахматовим. І подальший період розвитку китайського мовознавства йшов у досить чіткій кореляції із радянською офіційною наукою. Цей процес помітно загальмувався у зв'язку з розпадом Радянського Союзу, проте його вплив відчувається в науці КНР і дотепер [1].

На сьогодні граматична природа вигуків у китайській мові визначається неоднозначно. Є декілька поглядів на природу й статус вигуків:

- вигуки є частиною мови, але посідають в системі частин мови особливе місце;
- вигуки перебувають поза поділом слів за частинами мови, оскільки є різнорідними за своїм складом синтаксичним класом;
- вигуки є частинами мови, проте належать до “часток мови” поряд з прийменниками і сполучниками;
- вигуки входять до кола частин мови, до розряду повнозначних слів, усередині яких посідають особливе місце, здатні номінувати, мати лексичне значення і виконувати певні синтаксичні функції;
- вигуки є реченневими діалектичними одиницями, емоційними відповідниками судження, відображенням емоційної реакції мовця на позамовну ситуацію, становлячи периферію мовленнєвої системи.

Найбільш прийнятною є позиція (яка була висловлена, до речі, радянським науковцем Л.В. Щербою), згідно з якою вигуки визначають як сукупність диференційно-інтегруючих ознак семантичного й синтаксичного характеру, що є окремою частиною мови [3]. Вигуки у китайській мові характеризуються морфологічною незмінюваністю: вони вживаються на початку основного речення (рідше – наприкінці, ніколи – усередині), виокремлюються комою або знаком оклику залежно від емоційного навантаження.

За складом вигуки у китайській мові поділяють на:

- ті, що складаються з одного ієрогліфа (啊 a, 哎 ai, 嗯 eng, 黑 hei тощо);
- сполучення двох або більше ієрогліфів (哈哈 haha, 哎呀 aiya, 艾呦 aiyou тощо);
- вигуків речення: 我的天! wode tian (дорівнює українському “Боже мій!” і може мати як позитивну, так і негативну конотацію), 你好 ni hao (Доброго дня), 谢谢 xiexie (Спасибі).

За своїми **семантичними ознаками** можна виокремити такі види вигуків:

- емотивні (ті, що висловлюють почуття - 咳 hai, 哼 heng, 厄 e);
- волевтисні (啊! a!; 嘿 hei);
- когнітивні (ті, що передають стан дії та не торкаються почуттів людини: 死了 si le – дуже (використовується з дієсловами), 虎虎 – huhu – дуже (використовується з прикметниками). Але слід зазначити, що у китайській мові такі вигуки найчастіше характеризують дію з негативної точки зору і тому деякими дослідниками відносяться до емотивних);
- етикетні (你好吗? ni hao ma? 你吃饭了吗? ni chi fan le ma? як привітання);
- лакунарні – такі, що заповнюють паузи у спілкуванні (цей вид вигуків виокремлюється китайською граматикуєю та не є підтвердженим в європейській науці, в якій цей вид вигуків відносять до вигуків етикету – 所以 – suoyi – використовується у ситуаціях, коли треба щось резюмувати, зробити висновок; 喂, 喂, 喂, 无所谓- ei, ei, ei, wu suo wei – аналог українського “мені байдуже”, “мене це не цікавить”) [6; 8; 9; 10].

В аспекті класифікації вигуків **за можливістю еквівалентності до членів речення та частин мови**, то слід відмітити, що ця функція властива майже всім вигукам (особливо когнітивним, тобто дійовим. У ролі таких вигуків найчастіше виступають оноματοпоетичні слова, що позначають дію). У цих випадках іноземною мовою вигуки можуть перекладатися навіть відповідними частинами мови та входити до структури речення. Наприклад:

– 谁喂来了! – shei wei lai le! – Ти диви, хто прийшов! (谁喂 – shei wei – букв. “непотріб” – вираз має дуже негативну конотацію. З граматичної точки зору вигук у даному випадку виступає у ролі підмета та може перекладатися іменником/займенником);

– 你呵气呵气! – ni huqi huqi! – Дихай, дихай! (виконує роль присудка та перекладається дієсловом);

– 今天我高兴死了 – wo jintian gaixin si le – Я сьогодні дуже щасливий (входить до складу присудка, але може розглядатися як прийменник);

– 她天上漂亮 – ta tian shang piao liang – Вона дуже красива (天上漂亮 – букв. “Небесно красива”. Виступає в якості прикметника і може розглядатися як означення);

– 你别说废话 – ni bie shuo fei hua! – Не кажи дурниць! (废话 є сталим емоційним вигуком, який дорівнює українському “Дурниця!”, але в даному прикладі він виступає у ролі додатка та набуває властивостей іменника).

Існує також розподіл вигуків **за емоційним забарвленням** на емоційно-позитивні та емоційно-негативні. Слід зазначити, що ця класифікація є досить умовною внаслідок того, що більшість вигуків є нейтральними, а свою позитивно/негативну конотацію набувають у мовленні завдяки ситуації, загальному забарвленню розмови, міміці, жестам, якими вони супроводжуються тощо [6]. Але деякі вигуки традиційно вживаються з позитивним забарвленням:

1) 哈 ha – виражає задоволення, щастя:

哈哈, 我赢了! – haha, wo yingle! – Ха-Ха, я виграв!

2) 嘿嗨 – hei – виражає здивування:

嘿, 谁在那里? – hei, shei zai na'er? – Гей, хто це там?

3) виражає захоплення, здивування, подив:

嘿, 下雪了! hei, xia yu le! Ой, сніг пішов!

4) використовується для оклику співрозмовника:

嘿, 小心点儿, 别跌下! hei, xiaoxin yi dian'er, bie diexia! Гей, серденько, не впади!

Деякі вигуки традиційно мають негативну конотацію:

1) 哼 heng – виражає невдоволення, гнів, засмучення, в деяких випадках вживається як погроза:

哼, 有什么了不起? – heng, you shenme le bu qi? – Гей, ну що тут дивного?

2) 嗯 eng – використовується при сумнівах:

嗯? 你怎么不说话了? – eng? Ni zenme bu shuo hua le? – Дійсно? Ти нічого не казав?

3) використовується, коли мовець не погоджується зі співрозмовником і має власні здогадки щодо чогось:

嗯, 怎么会呢? – eng, zenme hui ne? – Годі тобі, як це можливо? [6; 8; 9; 10].

Основною функцією вигуків у китайському реченні є емоційний супровід, загальне забарвлення мови. Але можна також виокремити і **граматичну функцію** вигуку в реченні. Наприклад, вигук 啊 а наприкінці речення має значення спонукання. Особливо, якщо стоїть наприкінці речення з інверсійною конструкцією. 你把这本书放给我, 啊! Ni ba zheben shu fang gei wo! – Передай мені цю книгу. Вигуки 啊 а та 呢 ne, якщо вимовляються з питальною інтонацією, то замінюють у розмовному мовленні питальну частку 吗 ma.

Також у китайській мові вигукам властива і **культурологічна функція**. За вживанням певних вигуків можна визначити походження людини з тієї чи іншої місцевості. Наприклад, вживання вигуку 阿 а наприкінці речення (також і питального 再见, 阿。Zaijian, a! – До побачення! 你什么时候回家, 啊? ni shenmeshihou hui jia, a? – Ти коли повернешься?) є характерним для вихідців з м. Шицзячжуан, пров. Хебей, а вживання вигуку 呢\拿 (ne\na) на початку речення є характерною особливістю вихідців з Гуанчжоу, а 岩 (yan) – шанхайців. Також за тим, який зміст вкладає людина у той чи інший вигук, можна дізнатися про її походження: 岩 (yan) в Гуанчжоу означає згоду, а в Шанхаї не має певного значення і використовується на початку речення як мовна надбудова [5, с. 229].

На основі вищезазначеного можна зробити такі висновки.

Вигук – це службова частина мови, яка служить для безпосереднього вираження емоцій, почуттів і волі людини. Це незмінювані слова, які не виступають членами речення, але на місці самостійного слова набувають конкретного значення і виконують синтаксичну роль того слова, яке замінюють. У реченні вигуки синтаксично не пов'язані з іншими словами та не є членами речення. Вони або становлять окреме нерозкладне речення, або є вставним компонентом, який у мовленні має особливу інтонацію, а на письмі обов'язково виділяється розділовими знаками [4, с. 50]. На сьогодні спірними питаннями у лінгвістиці залишаються: когнітивна природа вигуків, належність / не належність до частин мови, функції у реченні, можливість заміняти собою повнозначні частини мови, зв'язок з іншими частинами мови та членами речення, належність / не належність оноματοпоетичних слів до вигуків тощо [4, с. 49]. У китайській мові існує досить велика кількість вигуків, але теоретичні питання, пов'язані з цією частиною мови, також іще не достатньо розроблені. Особливістю китайських вигуків є їх наближеність до звукоімітуючих слів, хоча традиційно китайська лінгвістика диференціює вигуки та звукоімітуючі слова. Китайським вигукам притаманна досить чітка структура (2-4 складність, повторення ієрогліфа, наявність ключа 口 – рот у структурі вигуку). Також китайські вигуки виконують національно-культурні функції: граматичну (спонукальну, питальну); суто культурологічну (визначення місця походження чи проживання людини); заповнення пауз при спілкуванні [3].

Китайська мова сьогодні є офіційною мовою КНР, Тайваню і Сінгапуру. У всьому світі нею говорять понад 1,3 млрд. людей. Китайська мова служить однією з 6 офіційних і робочих мов ООН. Крім того, десятки мільйонів китайців, які зберігали свою мову, живуть практично у всіх країнах Південно-Східної Азії, значна китайська діаспора поширена у всьому світі. У штаті

Нью-Йорк внесена поправка до виборчого законодавства, відповідно до якої у всіх містах штату, де проживає більше мільйона людей, усі пов'язані з процесом виборів документи повинні перекладатися трьома діалектами китайської мови. Діалекти китайської мови знаходяться у списку з восьми іноземних мов у Нью-Йорку, на яких повинні друкуватися всі офіційні матеріали виборчих кампаній. Тому на сьогодні всі дослідження, які спрямовані на практичну розробку питань, пов'язаних із китайською мовою, є актуальними і перспективними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ван Ли. Части речи [Электронный ресурс] / Ван Ли. – Режим доступа : <http://student.km.ru/>
2. Даниленко В.П. Ономазиологическое направление в грамматике / Валерий Петрович Даниленко. – [3-е изд.]. – Иркутск : Изд-во Иркутского университета, 2009. – 344 с.
3. Завьялова О. [Электронный ресурс] / О. Завьялова // Независимая. – 2009. – 28.01. – Режим доступа : http://www.ng.ru/science/2009-01-28/11_china.html?print=Y
4. Каптюрова О.В. Використання вигуків в організації мовленнєвої діяльності / О.В.Каптюрова // Іноземні мови. – 1997. – № 2. – С. 49–51.
5. Кожевников И.Р. Словарь привычных выражений современного китайского языка / И.Р. Кожевников. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2005 – 333 с.
6. Роль междометий в диалоге (китайский язык) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrmanage.com/dialog/177-mezdometr>
7. Фролова О.П. Ономастопозитические слова в китайском языке / О.П. Фролова // Китайское языкознание: Изолирующие языки: IX международная конференция : [материалы]. – М. : МГУ, 1998. – С. 183–185.
8. 张辽如。汉语语法。一百问 – 北京，二外大学。 – 2007. – 304 页。(Чжань Ляоюу。Грамматика китайської мови: 100 питань. – Пекін : Вид-во Другого університету іноземних мов. – 2007. – 304 с.)
9. 王璨，李汝河。现代汉语语法简表 – 杭州，浙江树人大学。 – 2007. – 428 页。(Ван Цан。Сучасні дослідження з граматики китайської мови / Ван Цан, Лі Жухе. – Ханчжоу : Вид-во Чжецзянського університету Шучжень. – 2007. – 428 с.)
10. 辟爱情。现代汉语语法讲话 – 邯郸，科学家。 – 2014. – 145 页。(Пі Айчін。Грамматика сучасної китайської мови / Пі Айчін. – Хандан : Вид-во “Науковець”, 2014. – 145 р.)

Дата надходження до редакції 05.06.2015